

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.23.662 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК: 371.3:74+745.5

АМИРАЕВА ЛАЙЛИКАН АВАЗОВНА
ЖАСАЛГА-КОЛДОНМО ИСКУССТВО ПРЕДМЕТТЕРИ АРКЫЛУУ
СТУДЕНТТЕРДИН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК АКТИВДҮҮЛҮГҮН
ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин “Педагогика” кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү мекеме:

Диссертациялык иш 20__ жылдын _____ саат ____ дө И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д.13.23.662 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. (720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51). Диссертацияны коргоонун онлайн көрсөтүү коду:

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан (720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51) жана Кыргыз билим берүү академиясынын (Дареги: 720000, Бишкек шаары, Эркиндик бульвары, 25) китепканасынан жана КР Президентине караштуу УАКтын сайтынан (<https://vak.kg/>) сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, педагогика илимдеринин кандидаты, доцент: Абдыкапарова А.О.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз элинин, көөнөрбөс улуттук мурастарын жаштарга билим берүүдө пайдаланып, улуттук баалуулуктарды баалап, өздөштүрүп, чыгармачылык менен өркүндөтүп кийинки муунга жеткире турган, ар тараптан өнүккөн билимдүү инсанды тарбиялоо – бүгүнкү күндүн актуалдуу маселелеринин бири. Ушундан улам өз ишин терең билген, билими менен ишмердигин ар тараптан айкалыштырып колдоно алган кесипкөй адистерди даярдоо, жогорку окуу жайлардын алдына коюлган негизги максат болуп саналат.

КРнын Билим берүү жана илим министрлиги кабыл алган 2002-жылдагы концепцияда: «Улуттук маданият, көөнөрбөс өнөр аркылуу жаштарга ар тараптан көркөм эстетикалык тарбия берүүнүн бир бөлүгү – көркөм чыгармачылыкты өнүктүрүү; сулуулукка, тазалыкка үйрөтүү; маданияттуулукка тарбиялоо; адамзат коомундагы маанилүү мурастарды үйрөнүү, жалпы элдик руханий ийгиликтерди баалай билүүгө тарбиялоого» өзгөчө көңүл бөлүнгөн [125]. Бул концепциянын негизинде коомдун, инсандын калыптанышында эстетикалык, көркөм билим берүүнүн ролуна маани берилип турган учур. Аталган маселелер Кыргыз Республикасынын Президентинин “Инсандын руханий адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы жөнүндө” Жарлыгында (2021), “2021-2026-жылдарда жаштарды руханий адеп-ахлактык өнүктүрүү жана дене тарбиялоо концепциясында” (2021) тарбиялоонун башкы максаты катары жаштарды ата-мекендик педагогикалык салттар аркылуу калыптандыруу, ошондой эле жаш муундарга элдик руханий маданияттын мурастарын элдик педагогиканын идеялары, улуттук тарыхый дөөлөттөрү аркылуу жеткирүү милдеттери белгиленген [126]. Бул милдеттерди ишке ашыруу үчүн сөзсүз түрдө кесипкөй педагогдорду улуттук баалуулуктардын үлгүлөрүн колдонуп, келечек муунга билим берүүгө даярдоо зарылдыгы келип чыгат. Мына ушул улуттук баалуулуктардын чоң бир багыты – жасалга-колдонмо искусствосу.

Ушундан улам студенттердин, башкача айтканда келечектеги мугалимдердин жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнү изилдөөбүздүн маанилүү маселеси катарында кароону максат кылып алдык.

Улуттук баалуулуктар – тарых, каада-салт, элдик музыка, элдик педагогиканы бир катар эмгектерде ар кандай аспекттен, ар кандай өлчөмдө талдоого алынган. Акыркы жылдары студенттердин көркөм чыгармачылык жактан өнүгүү маселелерин, элдик педагогика жана искусство каражаттары аркылуу тарбиялоого көптөгөн изилдөөлөр арналган эмгектер: А. Алимбеков, Х.Ф. Анаркулов, Л.Я. Зиць, А.Т. Калдыбаева, Т.В. Панкова, М.Р. Рахимова, Т. Умөтов, Ю.А. Шибаева, Имаева Н.И., Измайлов А.Э., Т.А. Коңурбаев, Т.А. Орусбаева, Н.К.Түнгатарова, Л.В. Усенко, Т.А. Умурбекова, А.М. Муратова, К.К. Жакыпов, О.Э. Капалбаев, А.Э. Турусбекова, А.Н. Джүзбаева.

Жалпы мугалимдик кесипке даярдоо маселелери А.Н. Андреюшин, И.Б. Бекбоев, Ю.К. Бабанский, Ч.А. Климов, В.А. Кудин, Г.Г. Лебедев, Э.М. Мамбетакунов, Н.П. Сакулина, Б.М. Теплов, Н.Д. Хмельдин, ал эми аталган кесиптин коомдук-социалдык, психологиялык, педагогикалык жактары Н.А. Асипова, Н.В. Кузьмина, Р.И. Курманкожоева, А.К. Маркова, Л.М. Митина, Ю.П. Азаров, Л.В. Бабич, В.И. Загвязинскийдин изилдөөлөрүндө илимий жактан негизделип, ар кандай аспектилерде каралган.

Ал эми жасалга-колдонмо ишмердүүлүгү аркылуу студенттердин көркөм чыгармачылык өнүгүсүн калыптандырууга арналган Е.С. Асылханов, Н.С. Боголюбов, М.В. Соколов, А.С. Хворостов, Т.Я. Шпикалованын, жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүктү практикалык негизде өнүктүрүүгө Ю. М. Алиев, Н. Г. Назарова, А. А. Сихаевалардын эмгектери арналган.

Аталган эмгектердин маанилүүлүгүн, баалуулуктарын баса белгилөө менен катар, бул изилдөөлөр жасалга-колдонмо искусство предметтери сабагында студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүп, кесиптик даярдоодо илимий-методикалык жактан камсыздоо үчүн жетишсиз, себеби, *ар бир улуттун колдонмо-жасалга өнөрүнүн басып өткөн тарыхый жолу, ошол улутка гана таандык болгон өзгөчөлүгү, климаттык шарттары, үйрөтүү ыкмаларын теориялык жактан билим берип, практикалык негизде көндүмдөрүн калыптандыруу зарылчылыгы келип чыгат.*

Азыркы күндө педагогика илиминде искусствонун чоң бир багыты катары жасалга-колдонмо искусство предмети аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнү атайын изилдөө предмети катары караган илимий эмгектер жокко эсе. Бул багыттагы иштерди жандандыруу билим берүү процессине чоң салым кошуп, студенттердин педагогикалык ишмердүүлүгүндө чыгармачылыкка, профессионалдуулукка шыктандыруучу баалуу каражат боло алат.

Көркөм билим берүү багытындагы факультеттердин окуу программаларынын мазмуну жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүктүн айрым гана түрүнө багытталган, муну менен студенттердин көркөм чеберчилигин максаттуу калыптандырууга мүмкүн эмес, жасалга-колдонмо көркөм өнөрдүн өнүгүү тарыхы, көркөм чыгармачылык жаатындагы билим берүүдө жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүктүн ар бир түрүнө басым жасалышы керек.

Ошондуктан, көркөм билим берүү багытындагы көркөм өнөр адистерин даярдоодо кесиптик компетенцияларын толук өнүктүрүү үчүн алардын жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүк боюнча теориялык жана практикалык билим-билгичтиктерин өнүктүрүү зарыл. Ушундан улам төмөндөгү **карама-каршылыктар** келип чыгат:

– студенттерди көркөм өнөр боюнча кесипке даярдап, кесиптик компетенцияларын өнүктүрүүдө жасалга-колдонмо искусство предметтери сабагынын мүмкүнчүлүктөрүнүн эске алынбагандыгы;

– көркөм өнөр адистигинде билим алган студенттердин орто мектепте жасалга-колдонмо искусствосунун үлгүлөрүн колдонуп, иш алып барууга даярдыгынын жетишсиздигинен улам окуучулардын кыргыз элинин жасалга-

колдонмо көркөм маданияты, баалуулуктары менен тааныштыруу талаптарынын ишке ашырылбагандыгы;

– студенттерди көркөм өнөр боюнча кесипке даярдоодо, орто мектепте окуучулардын жасалга-колдонмо искусствосунун үлгүлөрүн колдонуп, сабак өтүүгө шарттын түзүлбөгөндүгү.

Ушундан улам, *жасалга-колдонмо искусство предметтери сабагында студенттердин жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүктүн үлгүлөрүн колдонуп, чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмуну кандай болушу зарыл жана аларды кантип өнүктүрүүгө болот деген маселе жаралат?*

Бул маселени чечүү үчүн теориялык жактан талдап, педагогикалык шарттарды аныктап, жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө шарт түзүү талабы келип чыгат, ушул жагдайларды эске алуу менен илимий изилдөөгө **“Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары”** – аттуу тема тандалып алынды.

Диссертациялык иштин темасы И. Арабаев атындагы КМУнун Педагогика жана психология институтунун педагогика кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктап, алардын эффективдүүлүгүн эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн максатынын негизинде изилдөөгө төмөндөгүдөй **милдеттер коюлду:**

1. Жасалга-колдонмо искусствонун тарыхый өнүгүшүн жана жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмунун психология-педагогикалык аспектилерин теориялык талдоо.

2. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн, педагогикалык шарттарын аныктап, моделин түзүү.

3. Аныкталган шарттардын натыйжалуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси. Жасалга-колдонмо искусствосунун тарыхый өнүгүшү илимий-теориялык, практикалык жактан талданып, студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмуну, педагогикалык шарттары аныкталды. Аныкталган шарттардын натыйжалуулугу педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилип, практикалык сунуштар иштелип чыгып, студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн компоненттери педагогикалык багытта ачылып, кеңири мисалдардын негизинде билим берүү процессинде чыгармачылык активдүүлүктөрү калыптанды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси – «Жасалга-колдонмо искусство предметтери» курсу боюнча кол өнөрчүлүктүн бардык багытын камтыган типтүү программа, ОМК, тапшырмалар системасы, тесттер көркөм өнөр адистигинде окуган болочок педагогдор үчүн колдонулса болот. Илимий изилдөөдө жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн компоненттери бул адистикте иштеген педагогдордун кесиптик компетенцияларын баалоодо кошумча инструментарий. Бул багытта компетенциялары калыптанган студенттер жалпы билим берүүчү мектептерде, билим берүү борборлорунда, орто жана жогорку окуу жайларында көркөм-эстетикалык билим жана тарбия берүүгө даяр адистерди даярдоого өбөлгө түзөт.

Изилдөөнүн эксперименттик базасы. Эксперименттик иш И. Арабаев атындагы КМУнун, Искусство жана дизайн факультетинин, Көркөм сүрөт жана дизайн, К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин көркөм сүрөт жана жасалга-колдонмо өнөрү багытында билим алган студенттерден түзүлгөн топтордо жүргүзүлдү.

Коргоого коюлуучу негизи жоболор:

1. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүктөрүн калыптандырып, өнүктүрүп, элдик жасалга-колдонмо искусство жаатында келечектеги адисти кесиптик жактан даярдоо мезгилдин талабы, маанилүү милдети болуп саналат, бул жаатта калыптандыруу улуттук баалуулуктарды баалоо, муундан-муунга өткөрүп сактоого, жайылтууга жасалган кадамдар, себеби, бүгүнкү студент, эртеңки кесипкөй адис, келечек муундарга улуттук баалуулуктарды тааныта турган кесип ээси. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө педагогикалык шарттарды түзүп, жалпы жана *профессионалдык компетенцияларын калыптандыруу да күчтүү каражат*, себеби, студенттердин *рухий өсүүлөрүнө*, билим-билгичтиктерине, дүйнө таанымына, атуул катары *калыптанышына*, адеп-ахлактык, эли-жерин сүйүүгө, элдик каада-салттарды билүүгө шарт түзүп, чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүгө жол ачып, көркөм-эстетикалык табитин калыптандырып өстүрөт.

2. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмуну жана анын эффективдүүлүгү окуу-методикалык процесстин мазмунунан көз каранды. Студенттер менен окутуу процессин уюштурууда анын мотивациясын, жеке тажрыйбасын максималдуу эске алуу – бул көйгөйдү, б.а. чыгармачылык активдүүлүктү өнүктүрүүнүн жолун ачыктап чагылдырат. Аларга биз төмөнкүлөрдү киргиздик: студенттердин билим алууга мотивациясы, рефлексиясы, тажрыйбасы; чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө шарт түзгөн керектөөлүүчү материалдык-техникалык каражаттардын толук болушу; туура тандалган окуу-методдор; көркөм кол өнөрчүлүк боюнча теориялык, практикалык билимдердин топтолушу; студенттердин өз алдынча иштери; жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүк боюнча чыгармачылык

иштер менен таанышуусу, жасоосу; кол өнөрчүлүктүн түрлөрү боюнча жеке жана топтук иштерди аткаруу; баалоо аркылуу студенттердин чыгармачылыгын активдештирип, калыптанган предметтик компетенцияларын баалоо.

3. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүчү милдеттердин чечилиши тандалып алынган педагогикалык шарттардан көз каранды, демек, студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүчү натыйжага аныкталган педагогикалык шарттарга таянып жүргүзүлгөн эксперимент аркылуу жетишүүгө болот.

Издөнүүчүнүн илимге кошкон жеке салымы: жасалга-колдонмо искусствосунун тарыхый өнүгүүсү илимий-практикалык негизде теориялык талдоого алынып, жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары аныкталды; тапшырмалар системасы түзүлүп, окуу-иш планы, типтүү программа, ОМК иштелип чыкты.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы: илимий иштин негизги материалдары илимий-практикалык конференцияларда баяндама катарында окулду. 28 илимий макала, андан 6 макала чет өлкөдө жарык көрдү.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана тастыктоо: илимий-изилдөө иштин жыйынтыктары республикалык илимий-практикалык конференцияларда талкууланды. И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысында; Кыргызстандагы ЖОЖдордун жарчысында; Абай атындагы Казак Улуттук педагогикалык университетинде Эл аралык симпозиумда, (Алма-Ата), РФнын Тула мамлекеттик университетинде Эл аралык илимий-практикалык интернет-конференцияда, К.А. Ясави атындагы Эл аралык казак-түрк университети (Каз.Рнын Туркестан ш.), Ата-Түрк Ала-Тоо университети, С. Нааматов атындагы НМУнун Жарчысы (Нарын), КУИА 25-апрель Салттуу музыка күнүнө карата, Айтматовдун 90 жылдыгына арналган «Ааламдашуу шартында улуттук идентүүлүктү сактоодогу салттуу музыкалык искусствонун ролу – 2018» илимий-практикалык конференцияда. Эл аралык илимий-практикалык конференция (Каз.Республикасы, Нурсултан ш. 2021-ж) ж.б.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөө темасынын актуалдуулугу негизделет, анын максаттары жана милдеттери аныкталат, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык мааниси, коргоого коюлган негизги жоболору, изденүүчүнүн жеке салымы, изилдөөнүн жыйынтыктарын жарыяланышы, диссертациянын көлөмү берилди.

“Жасалга-колдонмо искусствосунун тарыхый өнүгүшү жана студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн илимий-теориялык маселелери” – аттуу глава эки бөлүктөн туруп, биринчисинде жасалга-колдонмо искусствосунун тарыхый өнүгүшүнүн илимий-теориялык

жана практикалык негиздерине талдоо жүргүзүп, негизги учурларды баса бөлүп көрсөтүп, темадагы негизги түшүнүктөрдү чечмелеп бердик.

Жасалга-колдонмо искусствосу – бул көптөгөн кылымдар бою өнүгүп, муундан-муунга өтүп, сакталып келген элдердин маданий баалуулуктары жана колориттүү өзгөчөлүгү. Жасалга-колдонмо искусствосунун өнүгүшүн адамдазаттын өнүгүшүнөн бөлүп элестетүү мүмкүн эмес, себеби, бул искусство аркылуу жаралган ар бир буюм курчап турган чөйрөдөгү жашоо-тиричилиги, руханий дүйнөдөгү гармониясы менен айкалышып турат.

Илимий изилдөө ишибизде темага байланыштуу өзөктүү *терминдерди тактап алууну* туура таптык.

Жасалга (декор) – бул кооздукту түзүүчү сүрөт тизмеги эмнеден алынгандыгынан (жаратылыштан, тоолордон, суулардан, гүлдөрдөн, канаттуулардан, жер-жемиштерден ж.б.) түшүнүк берүүчү термин. Буюмдардын эстетикалык жагымдуулугу аны көрккө келтирип, ажарын ачкан көркөм жасалганын-декордун мазмунуна жараша болот.

Жасалгалоо иштер – көпчүлүк учурларда кандайдыр бир архитектуралык курулуштардын, үйлөрдүн, буюмдардын ж.б. жасалгаланышы менен бирге ишке ашырылуучу жумуштары. Булардын тарыхый мурастарынын ачык мисалы кылып байыркы Египеттик, Грециялык жана Римдик архитектурадагы храмдардын, сарайлардын, жоокер кийимдеринин, куралдарынын, чиркөөлөрдүн, монастырлардын курулуштарындагы жасалгалар менен бирге байыркы кытай жибектерин, индия сөөк буюмдарын атасак болот.

Колдонмо (прикладдык) – бул колдонуп-урунуу деген маанини түшүндүрөт. Чындыгында элдик буюмдар кандай гана формада болбосун, алар негизинен колдонуп урунуучу маанидеги утилитардык милдет аткараары талашсыз. «Элдик кол өнөрчүлүк буюмдары, турмуш-тиричиликтин муктаждыктарына шарталып, өз өнүгүүсүн үй өндүрүшүнөн тапкан» – деген С.М. Дудинанын аныктамасына кошулууга болот [74]. Мисалы, чий жерге төшөлүп сыздан, боз үйдүн туштарына тартылып, ызгаардуу сууктан сактап келсе, бүгүнкү күндө интерьерлерди жасалгалап, кооз буюмдар жасалып, көркөм полотнолор чырмалып элдик өнөрдүн түпкү теги келип чыгат.

Искусство – бул сулуулуктун мыйзамдарын сактаган көркөм чыгармачылык – дүйнө таанымдын көркөм образдар аркылуу элестүү чагылдырылуучу бир формасы; адамзаттын рухий маданияты менен чыгармачылык кызматынын маанилүү элементи. Демек, жасалга-колдонмо искусство (декоративдик-прикладдык искусство) – бул өнөрдүн байыркы түрү. Ал сүрөт искусствосунун бир түрү катары таанылып, адамзат өзүнүн аң-сезимдүү турмуш тиричилигин баштаган күндөн баштап, улам жаңыланып, өзүнүн ордун, өнүгүүсүн тапкан өнөр.

Декоративдик-прикладдык искусствону «жасалга-колдонмо искусствосу» – деп эне тилибизде колдонуп, сөз куруму «кооздоочу, жасалгалоочу жана колдонуп урунуучу өнөр» – деген маанини түшүндүрөт.

Көчмөн турмушту башынан кечирген кыргыз элибизде кол өнөрчүлүк, б.а. жасалга-колдонмо искусствосу кылымдарды карытып, байыркы доордо эле калыптанып, эң мыкты өнүккөн. Анын материалдык негизин мал чарба продуктулары, жыгачты, металлды жана башка иштетүүгө байланышкан үй өндүрүшү түзүп, элдин сулуулукка, кооздукка, өнөргө умтулуусуна, эстетикалык керектөөнү канааттандырууга, тиричиликти көркөмдөөгө болгон мүмкүнчүлүктөр көркөм кол өнөрүнүн ар түрдүү тармагын өнүктүргөн.

Жасалга-колдонмо искусствосу боюнча сүрөтчү М.В. Рындин түзгөн альбом кыргыз оймо-чиймелеринин негизги жыйнагы болуп саналат. М. В. Рындин он жыл бою кыргыз оймо-чиймелери боюнча материалдарды чогултуп жүрүп, ***6 бөлүмдөн турган альбом*** түзгөн: I. «Кыргыз оймо-чиймесинин үлгүлөрү». II. «Түс композициялары». III. «Негизги элементтер». IV. «Реалисттик сюжеттер». V. «Кыргыз оймо-чиймесинин эволюциясы». VI. «Баяндардын жана комбинациялардын системасы».

Рындин боюнча кыргыз оймо-чиймеси 173 негизги элементтен турат, алар өз ара башка элементтер менен айкалышып, үч жарым минден көбүрөөк оймо-чиймелүү сюжетти түзөт. Кыргыз оймо-чиймесинин *173 элементи төрт топко бөлүнөт*: айбанат дүйнөсү – 98 элемент; өсүмдүктөр дүйнөсү – 20; ландшафттар менен жаратылыш көрүнүштөрү – 10 жана тиричилик буюмдары жана дин – 45. Килем менен чийде жаныбарлар дүйнөсү менен жаратылыш көрүнүштөрүнөн – 47, өсүмдүктөр дүйнөсүнөн – 5, тиричилик буюмдарынан – 16 элемент бар деп белгилеген [160].

Кыргыз маданияты өзүнүн гүлдөп өскөн доорундагылардын, б.а. биздин заманга чейинки V-VII кылымдарындагы мурастарынын бардыгын болбосо да, прогрессивдүү жактарынын көпчүлүгүн сактап кала алды. Алсак, дүйнөлүк көркөм өнөрдүн үлгүлөрүн өзүндө коллекциялаган дүйнөгө маалым Санкт-Петербургдагы Эрмитаж музейинде кыргыз элинин өткөн кылымдагы көркөм принциптерин жана көркөм каада-салтын, үрп-адатын терең чагылдырган өнөр буюмдарына, этнографиялык материалдарына кеңири орун берилген. Анда негизинен элдик көркөм өнөрдүн өзөгүн түзгөн жыгач идиштер, тери буюмдар (көөкөр, көнөчөктөр, чыны каптар), күмүш ат жабдыктар ж.б.үй буюмдары (шырдак, ала кийиздер, аяк каптар, таарлар ж.б.), жаш кыздардын асемдүү кийимдери жана кооздук жасалгалары (сөйкөлөр, чач учуктар, билериктер, берметтен жасалган чач учуктуу кеп такыялар, шөкүлөлөр ж.б.). Алардын арасында этнографтардын жана өнөр таануучулардын көңүлүн өзүнө бурган, XIX кылымдын биринчи жарымына таандык, аябай жука, өтө кылдат, *назик ийлетилген эликтин терисинен иштетилген туш кийиздин саймасы, көркөмдүк эстетикалык мааниси, оймолорду түшүрүүнүн (саймалоонун) техникалык аткарылыш чеберчилиги, түстөрдүн айкалышынын улуттук колорити жагынан, азыркы туш кийиздердин түпкү оригиналдуу нускасы экендигинин далили. Анткени, байыркы кыргыздар ар кандай түстөгү (ак, кара жердиктери) кийиздерге жана малдардын терилерине туш кийиздерди сайышкан.*

Мындай элдик өнөрдүн байыркы мурастарынын бири 1860-жылдары кыргыз жеринде болуп, кыргыз турмушун алып тарткан орус сүрөтчүсү В.В. Верещагиндин «Кыргыздын бай мергенчиси өзүнүн кушу менен» – деген полотносундагы мергенчинин териден иштетилген шымы, өтүгү, шайы чапаны, ак калпагы, боз үйдүн ички жасалгалары, капшыттагы сандык, жел боолор ж.б. көркөмдүк мазмуну жагынан элдик өнөрдүн өзүнчө бир бийиктигин көрсөтөөрү шексиз [24]. Бул картина реалдуу көрүнүштөн алып тартылгандыгы менен кайталангыс да, табылгыс да тарыхый факт. Эрмитаждагы, Третьяков галереясындагы этнографиялык жана өнөр чыгармаларынын материалдарындагы орнаменттерди, кооздоо элементтерин, түстөрдүн гармониясын, XVII-XIX кылымдардагы кыргыз элинин социалдык абалын жана маданиятын толук элестеткен үлгү десек болот.

Жасалга-колдонмо искусство чыгармаларын иштеп чыгууда, ар бир элдин эстетикалык табитине ылайык спецификалык өзгөчөлүктөрү эске алынып, тиричиликте, өндүрүштө кеңири колдонуу ыңгайына, көркөм философиясына карат төмөнкүдөй жанрдык механизмдин түзөт: *керамика карапа иштери* (чопо, майолика, фарфор, фаянс), *айнек жана көркөм айнек буюмдары* (хрусталь идиштери), түстүү айнек буюмдары, вазалар, нурданып туруучу арматуралар ж.б., *жыгач жана көркөм жыгаччылык буюмдары* (жыгачтан жасалган идиш-аяктар, үкөк сандыктар, боз үйдүн жыгачтары, бакан, каалгалар), *лак живописи менен иштелген буюмдар* (шкатулкалар, вазалар, статуэткалар, подносор ж.б.), *сөөк* – зергерчилиги, *текстиль, кездеме иши* – жүндөн, пахтадан, жибектен ж.б., *кийиз буюмдары* – ала кийиз, шырдак, аяк кап, жабык баш, үзүк, туурдук, эшик тыш. «Кыргыз кийизге туулган» – деген сөз бар [9, 103-б.]. Бул «кыргыз кийизге жан киргизет» – дегенди туюндурат. «Ала кийиз, төшөк жок, Жерге жатты кайран эл» (Ысак).

Кыргыз элинин жасалга-колдонмо искусство предметтеринин тарыхын көптөгөн илимпоздор изилдешкен, мисалы, М.Т. Айтбаев [6], Р.М. Рыскулбеков [165], Д. Сулайманов, А. Акматалиев ж.б.

Элибиздин кол өнөрчүлүгүн терең изилдеп, уста-уздардын үлгүлөрүн, нускаларын жыйнагын этнограф, педагог, көркөм өнөр таануучу А. Акматалиевдин эмгектерине баа жеткис. Автор «Жасалга-колдонмо искусство чеберлери» – деген эмгегинде элдик кол өнөрчүлүктүн түрлөрүн: оймочулук, саймачылык, токуучулук, өрмөкчүлүк, чий чырмоо, зергерчилик, жыгаччылыкты кеңири талдап, ар бири жөнүндө тарыхый маалымат берип, турмуштагы алган ордун, маанисин жана аларды жасоо технологиясы менен кеңири тааныштырган.

Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн психология-педагогикалык аспекти деген экинчи параграфта жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмуну, анын эффективдүүлүгү окуу-методикалык жана окуу-тарбиялык процесстин мазмунунан көз каранды деп белгиледик.

Чыгармачылык активдүүлүктү калыптандыруу – коомдук прогресстин социалдык-педагогикалык проблемаларынын актуалдуу проблемаларынын бири. Чыгармачыл активдүү ишмердүүлүккө аныктама берүү үчүн «чыгармачылык», «активдүүлүк», «ишмердүүлүк», «окуу, окутуу», «билгичтик», «жөндөмдүүлүк» – сыяктуу түшүнүктөрдү талдоону максат кылып алдык.

Студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн окуу-тарбия ишинде калыптандырууда окуу усулдары, формалары, каражаттарын максаттуу колдонуу аркылуу жетишүүгө болот. Чыгармачылык маданият – чыгармачылык кабыл алуу, баалоо, көз караштын өнүгүү натыйжасы, куралы, жандандыруу фактору.

Чыгармачылык – бул адамдын же топтун сапаттуу жаңы, уникалдуу баалуулуктарды жаратуу процесси. Чыгармачылыктын натыйжасы материалдык нерсе – көркөм сүрөт, ойлоп табуу же китеп же материалдык эмес объект, – белгилүү бир билим чөйрөдөгү инновациялык идея, музыкалык, адабий чыгарма же илимий теория болушу мүмкүн.

Чыгармачылыктын негизги этаптары: даярдоо. Алдын-ала изилдеген маселенин так баяндалышын жана аны чечүүнүн мүмкүн болгон варианттарын издөөнү камтыйт. *Инкубация.* Адамдын маселенин логикалык чечимин табуу аракетинен убактылуу четтеши, бар үлгүлөрдү кайталоого болгон аракети. *Ойлоп табуу, аракет.* Капыстан аң-сезимде адаттан тыш чечимдердин пайда болушу. *Текшерүү-жыйынтыктоо.* Демек, жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү процессинде да ушул чыгармачылыктын ар бир этабын басып өтүүсү зарыл. Мына ушундан улам студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн калыптандыруу маселе жаралат. *Активдүүлүк деген эмне?*

Активдүүлүк (от лат. *activus* – деятельный) – инсандын негизги иш-аракети максатка багытталгандыгы, мотивациялангандыгы, аң-сезимдүүлүгү, аракеттердин ыкмаларын билүүсү, эмоционалдуулугу, демилгелүүлүгү менен айырмаланган иштин өзгөчө түрү же өзгөчө иш-аракет.

Активдүүлүктүн заманбап идеялары, ишмердүүлүктүн табияты, булактары, формалары жана түрлөрү, мазмуну жана механизмдери окумуштуулар Л.И. Анцыферов [28], А.Н. Леонтьев, А.В. Петровский, В.А. Петровский, С.Л. Рубинштейндер тарабынан изделген, ал эми *чыгармачылык ишмердүүлүк* түшүнүк жана анын маңызы Л.С. Выготский [67], И.Я. Лернер, В.М. Мельникова, В.Н. Мясичева, Я.А. Пономарева, Г.А. Праздников, В.П. Ушачева, Т.И. Шамова жана башкалардын эмгектеринде изилденген.

Ишмердүүлүк – активдүүлүктүн предметтик формасы. Чыгармачылыкка кызыктыруу, активдүүлүктү өнүктүрүү окутуу процессинин эң башкы максаттарынын бири. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин кызыгуу, кабыл алуу жана билгичтик аракеттерин активдүү окутуу, ишмердүүлүк процессинде жетилдирүү баалуу эстетикалык табиттерин калыптандырат.

Элдик кол өнөрчүлүктө эстетикалык кызыгууну изилдөөдө М.Т. Айтбаев [6], А. Акматалиев [9,10,11,12], К.И. Антипина [24], Д. Сулайманов, Ж. Уметалиева [187], элдин руханий маданиятын, турмуш-тиричиликте колдоно турган жасалгаларды, алардын маанисин жана өзгөчөлүктөрүн кеңири белгилешкен. Жасалга-колдонмо искусство аркылуу билим берүүнүн моделин А.Н. Турусбекова, А.Н. Джүздүбаева, Казакстан республикасынын окумуштуулары С.А. Жолдасбекова [80], келечек кесип технологиясы жана мугалимдин технологиялык иш аракеттер моделин түзүшкөн.

Көркөм эстетикалык кызыгуу адамдын руханий дүйнөсүн калыптандырууда эң маанилүү орун ээлейт. Кээде «эстетикалык кызыгуу» деген түшүнүк «көркөмдүк кызыгуу» менен тыгыз байланышта каралат. Окумуштуу М. Абдыкеримова «көркөмдүк кызыгуу» искусствого байланыштуу, ал эми «эстетикалык кызыгуу» табият, айлана-чөйрө, жаратылыш, каада-салт, үрп-адат ж.б. байланышта калыптанат. «Көркөмдүк кызыгуу – кол өнөрчүлүк каражаттары аркылуу иш жүзүнө ашырылат», – деп белгилейт [1].

Чыгармачылык активдүүлүктү өнүктүрүүдө *билим жана билгичтиктин*, жөндөмдүүлүктүн алган орду өзгөчө. **Билгичтик** – ар тараптуу прагматикалык түшүнүк, айлана-чөйрөдөгү жаңылыктарды педагогикалык-психологиялык, интеллектуалдык жактан баа берип, талдай билүүсү, ойлоо маданияты, өз билимин колдоно, көрсөтө билүүгө умтулуу эсептелет. Билгичтик билим менен тажрыйбага байланыштуу. **Жөндөмдүүлүк** – иш-аракеттин белгилүү бир түрүн ойдогудай, натыйжалуу аткаруудагы адамдын жекече сапаты. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүдө жөндөмдүүлүктүн мааниси чоң. **Практикалык жөндөмдүүлүккө** – уюштуруучулук, педагогикалык, конструктивдик-техникалык жөндөмдүүлүктөр кирет. Булардын эң маанилүүсү – *аракеттенүү*. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүдө аракет негизги мааниге ээ. Жыйынтыктап айтканда, студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүдөгү *педагогикалык-психологиялык аспектинин максаты* – студенттердин көркөм билими, сезими, табити, билгичтиги, иш аракети болуп саналат.

Экинчи “*Изилдөөнүн материалдары жана методдору*” – аттуу бөлүмдө жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктап, изилдөө ишинин методологиялык жана методикалык маселелерин чечүү үчүн, **изилдөөнүн объектиси** катары – И. Арабаев атындагы КМУнун Искусство жана дизайн факультетинин Көркөм сүрөт жана дизайн кафедрасындагы студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу өнүктүрүү процессин белгиледик.

Студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу өнүктүрүүдө улуттук баалуулуктардын булагы кол өнөрчүлүктүн түрлөрү менен терең тааныштыруу талабы келип

чыгат. Бул үчүн улуттук кол өнөрчүлүктүн бардык жанрларын камтып, билим-билгичтиктер, кызыгуулар аркылуу кесиптик компетенцияларын калыптандыруу менен, чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүп, кесипкөй кадрларды даярдоо зарылдыгы турат. Ушундан улам, илимий **изилдөөнүн предметин** жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо деп белгиледик.

Изилдөө проблемасы боюнча илимий теориялык-методологиялык изилдөөлөрдү, педагогикалык, искусство таануу адабиятынын, ошондой эле элдик жана жасалга-колдонмо искусство боюнча илимий эмгектерди талдап, буларды белгиледик. Кыргыздын жасалга-колдонмо искусствосунун тарыхы, көркөм наркы аз изилденилген илимдердин тармагына кирет, ошондой болсо да кыргыздын жасалга-колдонмо өнөрүнүн тарыхын, социалдык жана этностук белгилерин ж.б. көптөгөн мүмкүнчүлүктөрүн өндүрүштүк сырьелук, техникалык, этностук жана көркөмдөп-жасалгалоодогу сырларын ачып берүүгө көп күч аракеттерин жумшашкан кыргыз жана чет элдик окумуштуу тарыхчылар жана сүрөтчүлөрү С.М. Абрамзон [2,3], М.Т. Айтбаев [6], А. Акматалиев [9,10,11,12], А. Алимбеков [16, 17], К.Ж. Амиргазин [18,19,20, 21, 22], К.И. Антипина [24], В.Я. Береснева [48, 49], Дж. Балтагулов [39], Ж.К. Момбекова [39], А.Н. Бернштам [50], А.Ф. Бурковский [58], Н.С. Боголюбов [54], Ч. Валиханов [59, 60], М.Ф. Гаврилов [68], С.М. Дудин [74], С.А. Жолдасбекова [80], Л.Я. Зиць [89], С.В. Иванов [91], Ы. Кадыров [96], В.В. Корешков [111,112], Ш. Мамбетайпова [136,137], В.Н. Молотова [145], Е.И. Махова [141], Ш.К. Моңолдорор [143], Б.В. Нешумова [149], Р.М. Рыскулбеков [165], М.В. Рындин [166], А.Б. Салтыков [171], Ж. Сыдыгалиев [175,176], Т. Умөтов [188], Ж.Т. Уметалиева [190], А.С. Хворостов [192, 193], А. Чекиров [198], Т. Чоротегин [200], улуттук оюм-чийимдер, оймочулук, саймачылык, чий, килемчилик, кийим кечелер боюнча ар кандай методикалык колдонмо [72, 79, 83, 103, 113, 120, 129, 147, 154, 168, 199, 207] эмгектерди айтпай коюуга болбойт.

Окумуштуулар С.М. Абрамзон [3], А.Н. Бернштам [50] археологиялык жана этнографиялык экспедициялардын жүрүшүндө жыгаччылыкты изилдөөгө алышкан. Чогултулган материалдарды кол жазмалар фондуна өткөрүп беришкен. А.Ф. Бурковский [58] XX кылымдын башындагы кыргыз элинин жыгач иштетүүдөгү негизги ыкмаларына токтолуп өткөн. С.В. Иванов [91] кыргыз жана казах элдеринин орнаменттеринин жалпылыктарына талдоо жүргүзгөн. К.И. Антипина [24] түштүк Кыргызстан аймагындагы жыгач иштетүү кол өнөрчүлүгүнө кенен токтолуп өткөн. Кыргыз элинин жашаган боз үйлөрүнүн жасалыштарына, идиш-аяктарына, турмуш-тиричилик жыгач буюмдарына, колдонгон куралдары жана ыкмаларына, ошону менен бирге салттуу жыгач буюмдарына түшүрүлгөн оюуларына дагы көңүл бурган. С. Субаналиев [180] ж.б. кыргыз элинин музыкалык аспаптарынын пайда болушу, алардын жасалыштарына токтолгон. Кыргыз элинин XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башындагы турмуш-тиричилигине пайдаланылган

салттуу жыгач буюмдары классификацияга бөлүп, колдонулушу боюнча: идиш-аяктар, аземдүү жыгач буюмдар, үндүү аспаптар, жоокердик куралдар, турмуш-тиричилик буюмдар деп изилдөөчү О.Э. Капалбаев илимий ишинде баалуу маалыматтарды берген.

Ар кандай көркөм билим берүү багытындагы факультеттерде колдонулуучу жасалга-колдомо искусствосу дисциплинасы боюнча окуу программаларын жана мамлекеттик билим берүү стандарттары талданды. Бул талдоодо, К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин көркөм сүрөт кафедрасы, ОшМУнун Искусство факультетинин көркөм өнөр искусствосу жана И. Арабаев атындагы КМУнун Искусство жана дизайн факультетинин көркөм өнөр багытындагы окуу программалары талданды.

“Жасалга-колдонмо искусствонун негиздери” дисциплинасы 550600 – “көркөм билим берүү” багытында окуган бакалаврларды профилдик даярдоо дисциплиналарына кирет.

Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн төмөнкү педагогикалык шарттарын аныктадык:

Биринчи шарт – студенттерди окуу ишмердүүлүгүнүн субъекти катары кароо жана окутуу процессин уюштурууда анын мотивациясын, жеке тажрыйбасын жана рефлексияны максималдуу эске алуу. Аларга биз төмөнкүлөрдү киргиздик: билимдерди алууга мотивациялык багыттуулук, студенттердин рефлексиясы, студенттин тажрыйбасын актуалдаштыруу – *мотивациялык компонент* деп белгиледик.

Экинчи шарт – жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө шарт түзгөн керектөөлүүчү материалдык каражаттарды жана техникалык каражаттардын толук болушу.

Үчүнчү шарт – жасалга-колдонмо искусство предметтери сабагында студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү үчүн жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүктүн түрлөрү боюнча жеке жана топтук иштерди аткаруу үчүн тапшырмалар системасын түзүү.

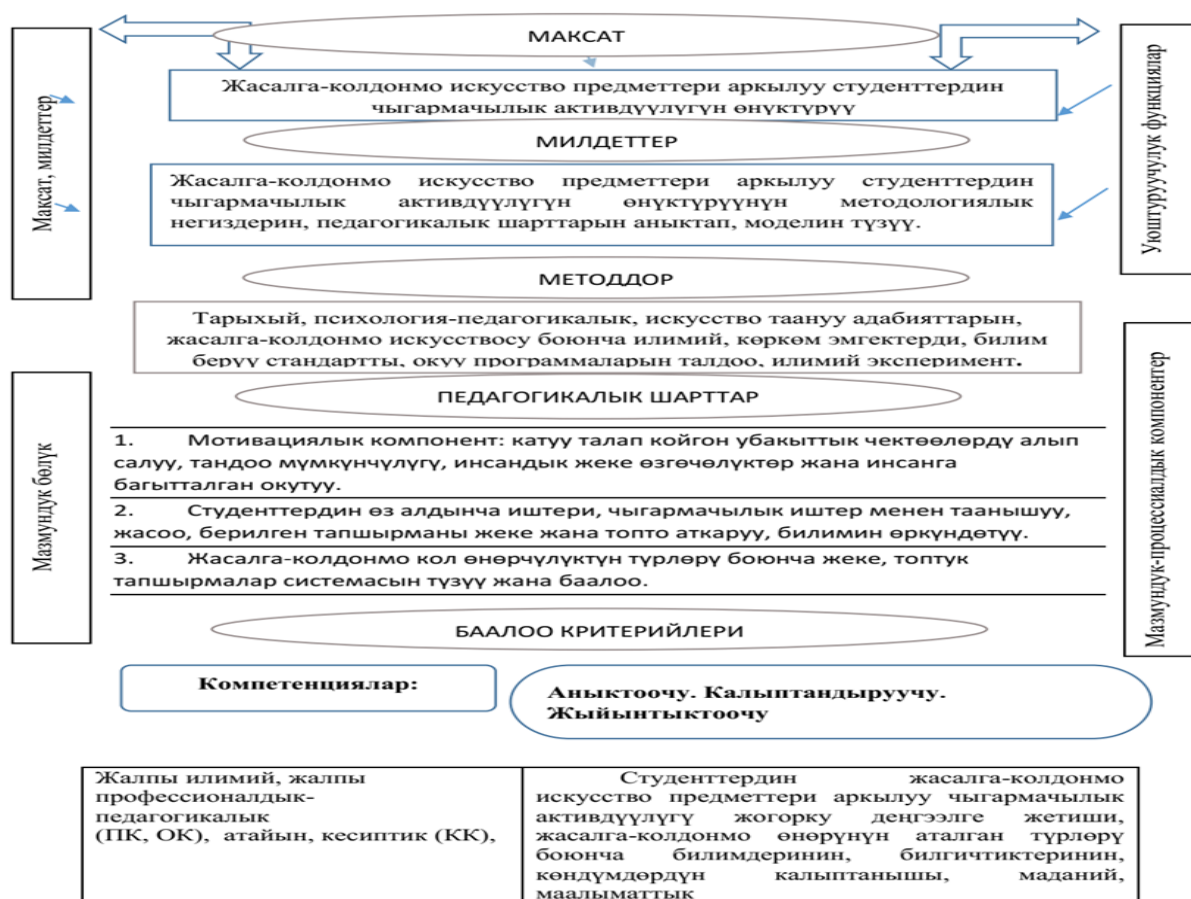
Төртүнчү шарт – баалоо аркылуу студенттердин кол өнөрчүлүккө болгон чыгармачылыгын активдештирүү. Баалоонун калыптандыруучу, жыйынтыктоочу түрлөрү аркылуу калыптанган предметтик компетенцияларын баалоо.

Жасалга-колдонмо искусство предметтери сабагында студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү аркылуу *предметтик компетенттүүлүктөрүн төмөнкүлөр аркылуу бааладык*: жасалга-колдонмо искусство предметтери предмети боюнча *теориялык билимдердин топтолушу*; өнөр буюмдарынын багыттарын, б.а. саймачылык, зергерчилик, курак, кийизчилик боюнча талдап, *түшүнүктөрүнүн калыптанышы*; коллективдүү жана жекече жасалга-колдонмо искусствонун багыттары боюнча *практикалык негизде чыгармачыл ишти көрсөтүү*, чийден, кийизден, саймадан, курактан панно, сумка, шарф ж.б.; багыттар боюнча бир нече

чыгармачыл иштердин топтому; жасаган чыгармачыл иштердин көргөзмө-презентациялары, портфолио. Курстук жана квалификациялык иштер ж.б.

Студенттердин чыгармачылыгын калыптандырууга педагогикалык шарт түзүү алгач модель катары көрсөтүлүшү керек. Модель билимдердин системасын түзүүчү жана максат, милдеттерди, мазмундук бөлүктү, уюштуруучулук ишмердүүлүктү, жыйынтыктоочу, баалоочу бөлүктөрдү өзүнө камтыйт.

Илимий изилдөөдө моделди иштеп чыгууда ишке ашырылган негизги ыкмалар: негизинен *эмпирикалык методдор колдонулду*: педагогикалык экспериментти уюштуруу жана жүргүзүүдө студенттердин жасалга колдонмо искусствосу сабагында чыгармачылыгын өнүктүрүү үчүн окуу процессинде байкоо, салыштыруу жана жалпылоо методдору аркылуу студенттердин алгачкы билим деңгээлдери аныкталып, жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн модели түзүлдү.

1-сүрөт. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн модели

Илимий изилдөөнүн үчүнчү главасы “Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн жолдору”. Бул жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган педагогикалык эксперименттин жүрүшүн баяндайт.

Педагогикалык эксперимент үч этапта жүргүзүлүдү.

1-этап. (2021-2022-жж.). Көйгөйдү үйрөнүү жана изилдөө боюнча тажрыйбалык-педагогикалык иштер. Студенттердин жалпы жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүк боюнча билим деңгээли, чыгармачылык активдүүлүгү талдалып, эксперименттин максаты, милдеттери аныкталды.

2-этап. (2022-2023-жж.). Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнү аныктоочу эксперименттик иш, анын жүрүшүндө анкета, тесттер, суроо-жооп жазуу түрүндө, анализ, аркылуу билим деңгээлдери аныкталып, *жогорку, орто, төмөн ченемин* аныктадык.

3-этап. Текшерүүчү-жыйынтыктоочу эксперимент. (2023-2024-жж.) Жыйынтыктоочу этапта эксперименттик топ менен текшерүүчү топтун жыйынтыктары белгиленген үч деңгээлдик – жогорку, орто жана төмөн көрсөткүчтөр менен салыштырылып, анализделди.

Эксперименттин жыйынтыктарын салыштырып чыгаруу максатында эксперименттик топ И. Арабаев атындагы КМУнун Искусство жана дизайн факультетинин Көркөм сүрөт жана дизайн кафедрасында көркөм өнөр билим берүү багытында билим алган студенттерден, ал эми текшерүүчү топ К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин көркөм сүрөт багытында билим алган студенттерден түзүлдү.

Эксперименттин аныктоочу этабында жогорку окуу жайындагы студенттердин жасалга-колдонмо кол өнөр үлгүлөрү аркылуу чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү; ишкердик-ишмердик өзгөчөлүктөрүнө ылайыктуу билим, билгичтиктин өнүктүрүү мазмунун талдоо; ошол аркылуу чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү үчүн билим берип, үйрөтүү иштерин натыйжалуу уюштуруу усулдарын аныктап алуу максаты коюлду.

Эксперимент жүргүзүүнүн баштапкы этабында эле изилдөө иштеринин бардык багыттарын сапаттуу уюштурууга карата даярдыктар көрүлдү. Алар: тажрыйба иши башталганга чейин студенттердин жасалга-колдонмо искусство предметтери туралуу түшүнүктөрү, билим деңгээли, чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнү аныктоо үчүн суроолор, текшерүүнүн түрлөрү, өлчөмдөрү белгиленди; практикалык сабактар, өз алдынча иштөө программасынын мазмунуна, тажрыйбалык иштердин милдеттерине жараша аныкталган окуу-усулдук көрсөтмө куралдар, үйрөнүү мүмкүндүктөрүнө ылайыктуу кыргыз элинин жасалга-колдонмо искусство предметтеринин үлгүлөрү коюлду; атайын жабдылган өнөрканада (мастерской) жасалга кол өнөрдүн үлгүлөрүнөн көргөзмө уюштурулуп, атайын материалдык-каражаттар менен камсыздандырылды.

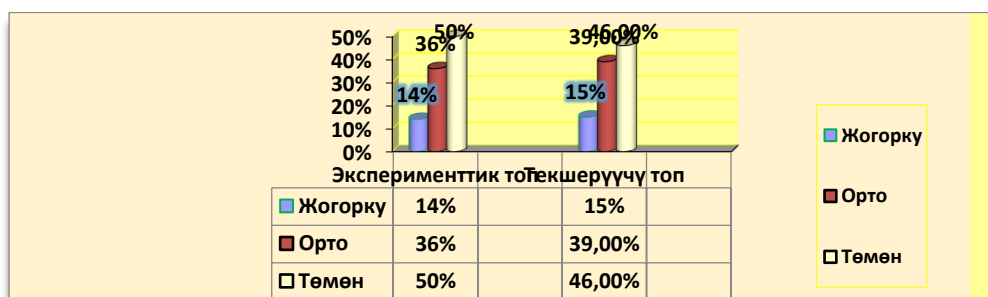
Ушул өткөрүлгөн иштердин негизинде жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү деңгээли жана баштапкы билим, билгичтиги аныкталды. Кыргыздын кол өнөрчүлүгүнө болгон таанымдык, табиттик көз караштары, андагы ишкердүүлүк, билгичтик жана чеберчилик жөндөмдөрүнө байкоо жүргүзүлдү.

Натыйжада, жасалга-колдонмо искусство предметтеринин көркөм эстетикалык маанисин, анын студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүдөгү орду туралуу билимдеринин жетишсиздиги белгилүү болду. Аныктоочу этапта студенттердин практикалык жөндөмдүүлүгүн ар тараптан байкоо жүргүзүү, сурамжылоо, аңгемелешүү жана даяр буюмдарга талкуу жүргүзүү, атайын уюштурулган сабактар аркылуу жасалга-колдонмо искусство предметтери боюнча студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн деңгээлин төмөндөгүчө мүнөздөдүк. Анын натыйжасы 1-таблицада берилди.

Таблица № 1. 3. - Эксперименттин аныктоочу этабында студенттердин жасалга-колдонмо искусство предметтери боюнча чыгармачылык активдүүлүк деңгээлдеринин жыйынтыгы

Деңгээлдер	Жогорку деңгээл (креативдик)		Ортоңку деңгээл (эвристикалык)		Төмөнкү деңгээл (репродуктивдик)	
	Саны	%	Саны	%	Саны	%
Эксперименттик топ, 28 саны	4	14%	10	36%	14	50%
Текшерүүчү топ 28 саны	4	15%	14	39%	10	46%

Диаграмма 1.3. – Эксперименттин аныктоочу этабында студенттердин жасалга-колдонмо искусство предметтери боюнча чыгармачылык активдүүлүк деңгээли.

Аныктоочу эксперименттин натыйжасында студенттердин жасалга-колдонмо өнөрү боюнча билим деңгээлдеринин, буюмдарды жасоо технологиясына кызыгууларынын төмөндүгү, көркөмдүк табитинин калыптанбаганы байкалды.

Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмуну (калыптандыруучу эксперимент). Жасалга-колдонмо искусство предметтеринин негизиги курсу боюнча окуу-иштөө программа такталып, кайрадан толукталып, окутуучулардын талкуусуна коюлуп, алардын сын, сунуш-пикирлерин эске алып, кайрадан изилдөөнүн маскат, милдеттерин эске алуу менен түзүлүп

чыкты. ОМКда, жасалга-колдонмо искусство предметтеринин тарыхый өнүгүшү, жасалга-колдонмо буюмдардын тарыхы, жасоо технологиясы, практикалык методдор кеңири ачылып, студенттердин өз алдынча иштерине теориялык, практикалык көндүмдөрүн калыптандырууга методикалык сунуштарды камтыды.

1-тема. Жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүк жайларга (музейлерге, уздардын өнөрканаларына) экскурсия. *Сабактын максаты:* студенттердин жасалга-колдонмо искусство предметтери жөнүндөгү тарыхый теориялык билимдерин кеңейтип, тереңдетип, практикалык иш-аракетин уюштуруу, чыгармачылыктарын жогорулатуу.

2-тема. Килем токуучулук жана алардын түрлөрү – кыргыз, казак, түркмөн, азербайжан, тажик, иран, индия, афганистан ж.б. улуттук килемдеринин өзгөчөлүктөрү: жүн, жибек, таар, түктүү жана түксүз (араби), ордо килем, килем токуу технологиясын жана анын фрагменттерин, бөлмөлөрдү, буюмдарды кооздоо жолдорун кароо. *Тажрыйбалык иштер:* улуттардын килемдеринин өзгөчөлүктөрү, жиптерден оймолоп токуу өзгөчөлүктөрүнө мүнөздөмө берүү: жүн, пахта, таар килемдердин токуу өзгөчөлүктөрү; оймолорун жасоо жана жипти боёо түрлөрүн аныктоо.

3-тема. Жүндөн жасалган буюмдар: кийиз менен жүндөн, ийрилген жиптерден жасалган буюмдарга мүнөздөмө берүү; кийиздин түрлөрү, аларды колдонуу; жүндү ийрүү жана боёо; жүн жиптин түрлөрү жана аны колдонуу жолдору; аркандар, жиптер ж.б. кооздоо жана жасалгалоодо колдонуу. *Тажрыйбалык тапшырмалар:* Кийизден жасалган буюм-тайымдар ага түшүрүлгөн оймо-чиймелердин түрлөрү, жасоо технологиясы ж.б. Фильцевание менен жасалган паннолор, ийлөө техникасы менен жасалган жумшак оюнчуктар ж.б. жүндөн буюмдарды жасоо, токуу, тигүү, кооздоо.

4-тема. Кийизден жасалга-колдонмо буюмдарды жасоо. Кийиздин түрлөрү жана аларга колдоно турган жүндүн түрлөрү; кийиз басуунун тарыхый-экономикалык мааниси; кийизди басуунун заманбап технологиясы; кийизден жасалган буюмдар – шырдак, ала кийиз, боз үй буюмдары, жиптерди эшүү, чыйратуу, ийрүү ж.б. кооздоп иштетүү технологиясы. *Практикалык тапшырма:* сабакта кийиз басууда колдоно турган боёк жана оймо түрлөрү, шырдактын түрлөрү, оюулары, боёктордун өндөрү; шырдак жасоодо колдонулган оюунун, жиптин түрлөрү.

5-тема. Чий чырмакчылык жана анын түрлөрү. Чийди даярдоо, ага түр салуу үчүн боёлгон жүндөрдү камдоо. Чийдин турмуш-тиричиликтеги ээлеген орду анын мааниси жана чырмао өзгөчөлүктөрү. Сабакка чейин студенттерге, Г. Айтиев атындагы КМКСМне, боз үйлөргө экскурсияга барып, таанышып келүү тапшырылган. Белгилүү прикладник Ж. Үмөтовдун чыгармаларын электрондук китепканалардан жана музейлерден адабияттардан карап таанышуу тапшырмасы да берилди.

6-тема. Жүн, пахта, жибек жиптердин өзгөчөлүктөрү жана аларды өрмөкчүлүк, токуу иштеринде колдонуу. Өрмөк – ийрилген жиптен ар кандай буюмдарды (таар, шалча, кап, сызма, боз үйдүн сызмалары) жасоо.

Токуу иштери менен тааныштыруу. *Тажрыйбалык иштер*: кыркылган жүндү тазалап, тытып, түйдөктөп ийрүү технологиясы. Жип ийрүү, буюмдарды токуп келүү. Өрмөк аркылуу керектүү ар кандай сызмалар, боолор (боз үйгө) уук тизгич, жерге салган таар, куржун, ат жабуу, такта жабуу ж.б.

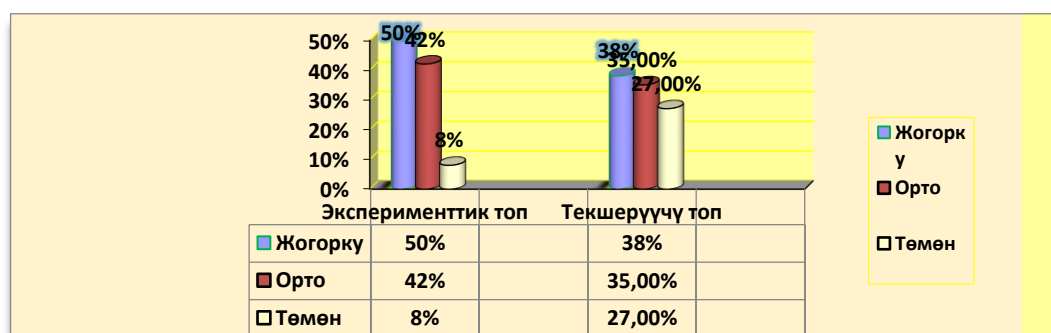
7-тема. Жасалга-колдонмо өнөрүндө бычмачылык-тикмечилик өнөрүнүн өзгөчөлүктөрү. *Сабактын максаты*: бычып-тигилүүчү буюмдар, алардын жашоодогу жана азыркы кездеги мааниси. Бычып-тигилүүчү буюмдар менен тааныштыруу. Бычып-тигүү эрежелери; кездемелерден, кийизден жасалган баш кийимдер жана аларды жасоо ыкмалары.

8-тема. Саймачылык жана аны буюмдарды жасалгалоодо колдонуу өзгөчөлүктөрү. *Сабактын максаты*: сайманын түрлөрү жана аны сайууда колдонулган материалдар, каражаттар менен студенттерди тааныштыруу жана өздөштүрүүгө кызыктыруу. *Тажрыйбалык иштер*: сайманын түрлөрү жана өзгөчөлүктөрү аларды пайдалануу боюнча практикалык иштерди аткаруу. Сайма – тез өздөштүрүүгө ийкемдүү искусство: «илме сайма», «Илме дос», «туура сайма», «жарым крест». Сайма көчөттөрү «кочкор мүйүз», «айчык», «бадам» «тырмак», «гүл» оюмдары.

Мына ушул мазмунда уюштурулган теория-практикалык сабактардын жыйынтыгы менен эксперименттин акыркы этабында жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө арналган иш-чаранын жыйынтыгын текшерүүдө төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик.

Таблица № 2.3. – Эксперименттин жыйынтыктоочу этабында студенттердин жасалга-колдонмо искусство предметтери боюнча чыгармачылык активдүүлүк деңгээлдеринин мүнөздөмөсү

Деңгээлдер	Жогорку деңгээл (креативдик)		Ортоңку деңгээл (эвристикалык)		Төмөнкү деңгээл (репродуктивдик)	
	Саны	%	Саны	%	Саны	%
Эксперименттик топ 28 саны	14	50%	12	42%	2	8%
Текшерүүчү топ 28 саны	10	38%	11	35%	7	27%

Диаграмма 2.3. – Эксперименттин жыйынтыктоочу этабындагы студенттердин жасалга-колдонмо искусство предметтери боюнча чыгармачылык активдүүлүк деңгээлдеринин мүнөздөмөсү

Өткөрүлгөн эксперимент иштеринин натыйжасында жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин көркөм эстетикалык көз карашы, табити, ага болгон чыгармачылык кызыгуусу калыптанدى. Ар бир студент кошумча өз алдынча изденип, аракеттенип, иштеп, өзүнүн чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө аракет кылды.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ

Студенттерди жана жаштарды тарбиялоодо жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу педагогикалык шарттарды илимий жактан туура уюштуруу жана чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү маселеси маанилүү экендиги белгиленди: жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык-психологиялык негиздери аныкталды; окуу-тарбия процессинде студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу өнүктүрүүнүн мазмуну аныкталды жана педагогикалык шарттарынын модели түзүлүп жана ишке ашыруунун жолдору иштелип чыкты; жасалга-колдонмо искусство предметтерин окуу-тарбия процессинде пайдалануу үчүн атайын курстун программасы даярдалып, аны ишке ашыруу боюнча методикалык сунуштар иштелип чыкты; сунушталган методикалык иштер педагогикалык эксперименттер аркылуу текшерилди жана жыйынтыкталды.

Эксперименттик тажрыйбанын натыйжасында студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн максаты – жасалга-колдонмо кол өнөрчүлүгү боюнча билим алган, чыгармачылык активдүүлүгү өнүккөн, маданий баалуулуктарды баалай билген, чеберчилиги, кызыгуусу, кооздукту, жарата алган, табити жогору, ар кандай ишке чыгармачылык менен мамиле кылган инсанды тарбиялоо болуп эсептелет деген жыйынтыкка келдик.

Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мүмкүндүктөрү менен келечектүү экендиги далилденди. Бул сунуш кылынган маселе өтө маанилүү болгондуктан, жасалга-колдонмо искусство предметтеринин көп түрдүү багыттары боюнча жаштарды руханий жактан тарбиялоо мүмкүндүгү чексиз экендигин эске алып, болочокто чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүү маселелери дагы көптөгөн илимий изилдөөлөрдү талап кылат.

Илимий изилдөө ишибиздин милдеттеринин аткарылышынын негизинде ***төмөндөгүдөй практикалык сунуштарды белгилейбиз:***

1. Студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн жасалга-колдонмо кол өнөрү аркылуу өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын илимий-теориялык жактан колдонуу жана үзгүлтүксүз билим берүүдө белгиленген мамлекеттик стандартта кесиптик билим берүүнүн мазмунун жасалга-

колдонмо искусство предметтери жана көркөм чыгармачылык боюнча толуктоолорду киргизүүнү талап кылат;

2. Жогорку окуу жайларынын «Көркөм өнөр», «Технология» кесиби боюнча мугалимдерди даярдоо факультеттеринин окуу программаларынын мазмунуна жана окуу пландарына студенттердин чыгармачылыгын өнүктүрө турган жасалга-колдонмо искусство предметтери боюнча толуктоолорду киргизүү керек;

3. Жогорку окуу жайларында студенттердин чыгармачылыгын өнүктүрүү максатында профессионалдык циклдагы атайын курстарды уюштуруп, алардын вариативдүү программаларын иштеп чыгуулары зарыл;

4. Өз алдынча иштер, реферат, курстук жана дипломдук иштердин темалары жасалга-колдонмо искусствосуна байланыштуу түзүлүшү керек.

Изилдөөнүн натыйжалары төмөнкү эмгектерде чагылдырылган:

1. **Амираева, Л.А.** Элдик көркөм өнөрчүлүк боюнча билим, тарбия берүүнүн регионалдык системасын уюштуруунун жана пландоонун маселелери [Текст] / Л.А. Амираева // “Инновационные тенденции развития науки и образования” Вестник Исык-Кульского государственного университета им. К. Тыныстанова, – Каракол. – 2009. - №24. – С. 173-175.

2. **Амираева, Л.А.** Учебная программа по предмету: ДПИ «Конструирование мягкой игрушки» [Текст] / Л.А. Амираева // Жарчысы ЖАМУ, – Жалал Абад. -2010. – №1-2. Атайын чыгарылыш. – 58-61-бб.

3. **Амираева, Л.А.** Сохранение и привитие традиций декоративно-прикладного искусства, как одно из ведущих задач на уроках труда [Текст] / Л.А. Амираева // Жарчысы И.Арабаев ат. КМУ, – Бишкек. - 2012. – №2. С. 97-99.

4. **Амираева, Л.А.** Методическое руководство по теме: «Интерьер» [Текст] / Л.А. Амираева // 3-я международная заочная научно-практическая интернет-конференция: Теоретические методологические ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ДИЗАЙНА и ИСКУССТВА ИНТЕРЬЕРА Тульский ГУ. – Тула. РФ. 2014. – С. 210-215.

5. **Амираева, Л.А.** Көркөм өнөрчүлүк боюнча билим, тарбия берүүнүн аймактык системасын уюштуруунун жана пландоонун маселелери [Текст] / Л.А. Амираева // «Хабаршы» Абай атындагы Казак улуттук педагогикалык университети, – Алмата. – 2014. Көркөм билим берүү” сериясы – №2 (39), – 30-32-бб.

6. **Амираева, Л.А.** Орто мектептердеги көркөм өнөр предметинин учурдагы абалы [Текст] / Л.А. Амираева // Жарчысы С. Нааматов ат. НМУ, – Нарын. – 2016. –№2-3. Атайын чыгарылыш. – 36-37-бб.

7. **Амираева, Л.А.** Декоративно-прикладное искусство как средство воспитания подросткового поколения [Текст] / Л.А. Амираева // IV традиционной Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы профессионального обучения в условиях новой

формации». Международный Казахско-Турецкий Университет им. Х.А. Ясави, –Туркестан. – 2016. – I том. – С. 87-91.

8. **Амираева, Л.А.** Балдарга эстетикалык тарбия берүүдөгү көркөм өнөр предметинин ролу [Текст] / Л.А. Амираева // ALATOO ACADEMIC STUDIES, – 2017. – №1. – С. 126-129.

9. **Амираева, Л.А.** Обучение детей художественной обработке войлока на уроках технологии [Текст] / Л.А. Амираева // ALATOO ACADEMIC STUDIES, – 2017. – №2. – С. 166-172.

10. **Амираева, Л.А.** Кол өнөрчүлүк ийримдеринде 7-8-класстын окуучуларына Чий чырмаону үйрөтүү [Текст] / Л.А. Амираева // Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы, – 2017. – №1. – 37-40-бб.

11. **Амираева, Л.А.** Жалпы билим берүүчү мектептерде Көркөм өнөр предметин окутуу аркылуу окуучуларга эстетикалык тарбия берүү маселелери [Текст] / Л.А. Амираева // Научный и информационный журнал НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ. КРУИА, – 2018. – №2. – С. 14-17.

12. **Амираева, Л.А.** «Вопросы преподавания студентам по специальности изобразительное искусство историю методов обучения рисованию» [Текст] / Л.А. Амираева // Научно-практической конференции «Цивилизация кочевников: Историческое наследие и современность» Международный научно-практической журнал Вестник Кыргызстана, – 2018. – №1. – С. 152-156.

13. **Амираева, Л.А.** Элдик көркөм жасалга өнөрүнүн тарыхый калыптанышы жана перспективалык өсүүсү» [Текст] / Л.А. Амираева // ALATOO ACADEMIC STUDIES, – 2018. – №4. – 24-29-бб.

14. **Амираева, Л.А.** Боз үйдү жасалгалоодогу технологиялык өзгөчөлүктөр жана илимийлүүлүк принциптери [Текст] / Л.А. Амираева // Жарчысы И.Арабаев атындагы КМУ, - 2021. – №2. – 292-295-бб.

15. **Амираева, Л.А.** Оймочулук улуттук көркөм кол өнөрчүлүктүн бир түрү [Текст] / Л.А. Амираева // XV INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE. “Global science and innovation 2021: Central asia” №4 (15) SERIES “ART SCIENCES” Nur-Sultan, Kazakhstan. – С.8-11.

16. **Амираева, Л.А.** Technological conditions for modern felt processing (Кийизди заманбап иштетүүнүн технологиялык шарттары) [Текст] / Л.А. Амираева // Music and dance research-5. Sakarya Universitesi Yayinlari, – Turkiye. -05.12.2022. – С. 252-259.

17. **Амираева, Л.А.** Килемчилик жана килем токуунун технологиясы) [Текст] / Л.А. Амираева // Жарчысы И.Арабаев атындагы КМУ, – 2022. – №2. – 253-257-бб.

18. **Амираева, Л.А.** Жасалга-колдонмо өнөр сабагын окутууда студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн жолдору) [Текст] / Л.А. Амираева // Известия ВУЗов Кыргызстана, – 2023. – №3. – 199-203-бб.

19. **Амираева, Л.А.** Окутуу процессиндеги искусство жана кол өнөрчүлүктүн орду [Текст] / Л.А. Амираева // Известия ВУЗов Кыргызстана, – 2023. – №4. – 177-180-бб.

Амираева Лайликан Авазовнанын “Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары” – деген темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: жасалга-колдонмо искусствосу, предмет, студент, чыгармачылык, педагогикалык шарттар, методдор, мазмун, модель, деңгээлдер, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн максаты: жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктап, алардын эффективдүүлүгүн эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери: 1. Жасалга-колдонмо искусствонун тарыхый өнүгүшүн жана жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмунун психология-педагогикалык аспектилерин теориялык талдоо. 2. Жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн, педагогикалык шарттарын аныктап, моделин түзүү. 3. Аныкталган шарттардын натыйжалуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн объектиси катары – И. Арабаев атындагы КМУнун Искусство жана дизайн факультетинин Көркөм сүрөт жана дизайн кафедрасындагы студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу өнүктүрүү процессин белгиледик.

Изилдөөнүн предметин жасалга-колдонмо искусство предметтеринде студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо.

Изилдөөнүн методдору: тарыхый, психология-педагогикалык, искусство таануу адабияттарын, жасалга-колдонмо искусствосу боюнча илимий эмгектерди теориялык талдоо. Көркөм билим берүү багытындагы окуу программаларын, мамлекеттик билим берүү стандарттарын талдоо. Байкоо, студенттердин окуу, чыгармачылык иш-чыгармаларын талдоо, анкета, тестирлөө, суроо-жооптор, агемелешүү. Илимий-педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси. Жасалга-колдонмо искусствосунун тарыхый өнүгүшү илимий-теориялык, практикалык жактан талданып, студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмуну, педагогикалык шарттары аныкталды. Аныкталган шарттардын натыйжалуулугу педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилип, практикалык сунуштар иштелип чыкты. Студенттерге билим берүүдө жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу алардын чыгармачылык активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн компоненттери педагогикалык багытта ачылып, элдик көркөм кол өнөрчүлүктүн бардык түрлөрү боюнча кеңири мисалдардын негизинде билим берүү процессинде чыгармачылык активдүүлүктөрү калыптанды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси – «Жасалга-колдонмо искусство предметтери» курсу боюнча кол өнөрчүлүктүн бардык багытын камтыган типтүү программа, ОМК, тапшырмалар системасы, тесттер көркөм өнөр адистигинде окуган болочок педагогдор үчүн колдонулса болот. Илимий изилдөөдө жасалга-колдонмо искусство предметтери аркылуу студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн калыптандыруунун компоненттери бул адистикте иштеген педагогдордун кесиптик компетенцияларын баалоодо кошумча инструментарий. Бул багытта компетенциялары калыптанган студенттер жалпы билим

берүүчү мектептерде, билим берүү борборлорунда, орто жана жогорку окуу жайларында көркөм-эстетикалык билим жана тарбия берүүгө даяр адистерди даярдоого өбөлгө түзөт.

РЕЗЮМЕ

на диссертационное исследование Амираевой Лайликан Авазовны на тему «Педагогические условия по развитию творческой активности студентов через предметы декоративно-прикладное искусство» по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования на соискание учёной степени кандидата педагогических наук

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, предмет, ученик, творчество, педагогические условия, методы, содержание, модель, уровни, педагогический эксперимент.

Цель исследования. выявить педагогические условия развития творческой активности учащихся по предметам декоративно-прикладного искусства и экспериментально проверить их эффективность.

Задачи исследования: 1. Теоретический анализ исторического развития декоративно-прикладного искусства и психолого-педагогических аспектов содержания развития творческой активности учащихся через предметы декоративно-прикладного искусства. 2. Выявление и моделирование педагогических условий развития творческой активности, учащихся по предметам декоративно-прикладного искусства. 3. Проверка эффективности выявленных условий посредством педагогического эксперимента и выработка практических рекомендаций.

Объект исследования: процесс развития творческой активности студентов кафедры изобразительного искусства и дизайна факультета искусств и дизайна КГУ им. Арабаева через предметы декоративно-прикладного искусства.

Предмет исследования: определить педагогические условия развития творческой активности студентов через предметы декоративно-прикладного искусства.

Методы исследования: теоретический анализ исторической, психолого-педагогической, искусствоведческой литературы, научных трудов по декоративно-прикладному искусству. Анализ учебных программ художественного образования, государственных образовательных стандартов. Наблюдение, чтение, анализ творческой деятельности учащихся, анкетирование, тестирование, вопросы и ответы, общение. Научно-педагогический эксперимент.

Научная новизна и теоретическая значимость исследования. С научно-теоретической и практической точек зрения историческое развитие декоративно-прикладного искусства проанализировано, определены содержание, педагогические условия развития творческой активности студентов. Эффективность выявленных условий проверялась педагогическим экспериментом, разрабатывались практические рекомендации.

Практическая значимость исследования. Разработаны типовая программа по курсу «декоративно-прикладного искусства», охватывающая все направления ремесла ДПИ, ОМК, система заданий, тесты могут быть использованы для будущих педагогов, обучающихся по направлению художественное образование. Компоненты формирования творческой активности студентов через предметы декоративно-прикладного искусства являются дополнительным инструментарием при оценке профессиональных компетенций педагогов, работающих по данной направлению. Студенты, компетенции которых сформированы в этом направлении, способствуют подготовке специалистов, готовых к

художественно-эстетическому образованию и воспитанию в общеобразовательных школах, образовательных центрах, средних и высших учебных заведениях.

RESUME

of the dissertation research of Amiraeva Laylikan Avazovna on the topic "Pedagogical conditions for the development of creative activity of students through the subjects of decorative and applied arts" in the specialty 13.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education for the degree of candidate of pedagogical sciences

Keywords: decorative and applied art, subject, student, creativity, pedagogical conditions, methods, content, model, levels, pedagogical experiment.

The purpose of the study. to identify the pedagogical conditions for the development of creative activity of students in the subjects of decorative and applied arts and experimentally test their effectiveness.

Research objectives: 1. Theoretical analysis of the historical development of decorative and applied arts and psychological and pedagogical aspects of the content of the development of creative activity of students through objects of decorative and applied art. 2. Identification and modeling of pedagogical conditions for the development of creative activity of students in the subjects of decorative and applied arts. 3. Checking the effectiveness of the identified conditions through a pedagogical experiment and developing practical recommendations.

Object of research: the process of developing the creative activity of students of the Department of Fine Arts and Design of the Faculty of Arts and Design of KSU. Arabaeva through objects of decorative and applied art.

Subject of research: Of the study is to determine the pedagogical conditions for the development of creative activity of students through the subjects of decorative and applied arts.

Methods of the research: theoretical analysis of historical, psychological, pedagogical, art history literature, scientific works on decorative and applied arts. Analysis of the curricula of art education, state educational standards. Observation, reading, analysis of students' creative activity, questionnaires, testing, questions and answers, communication. Scientific and pedagogical experiment.

Scientific novelty and theoretical significance of the research. From a scientific, theoretical and practical point of view, the historical development of decorative and applied art is analyzed, the content and pedagogical conditions for the development of creative activity of students are determined. The effectiveness of the identified conditions was checked by a pedagogical experiment, practical recommendations were developed.

The practical significance of the study. A standard program for the course "decorative and applied arts" has been developed, covering all areas of the craft of DPI, OMK, a system of tasks, tests can be used for future teachers studying in the field of art education. The components of the formation of students' creative activity through the subjects of decorative and applied arts are additional tools for assessing the professional competencies of teachers working in this field. Students whose competencies are formed in this direction contribute to the training of specialists ready for artistic and aesthetic education and upbringing in secondary schools, educational centers, secondary and higher educational institutions.